

"וספרת לך"

עיון בתוקף מצוות ספירת העומר בזמן הזה

ר' רפאל תמם

מנהל הישיבה

ראשי פרקים:

- א. ספירת העומר בתורה
- ב. מניין ימים ומניין שבועות
- ג. שיטת רבינו ירוחם
- ד. שיטת הרמב"ם
- ה. "מכוון מקדש" לעומת "תלוי מקדש"
- ו. ספירת העומר "מיום הביאכם"
- ז. "לעמוד לשרת"
- ח. יהי רצון

א. ספירת העומר בתורה

מצוות ספירת העומר מוזכרת פעמיים במקרא. הפעם הראשונה בספר ויקרא (כג, טו-טז): "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה. שבע שבתות תמימת תקיינה עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה". הפעם השנייה בספר דברים (טז, ט-י): "שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה שבעות. ועשית חג שבעות לה' אלהיך מסת נדבת ירך אשר תתן פאשר יברכך ה' א-להיך".

בהתבוננות מעמיקה מתבררים מספר הבדלים בין שני המקורות העוסקים במצוות ספירת העומר:

1. בספר דברים מוזכר מניין שבועות בלבד, בעוד שבספר ויקרא מוזכר גם מניין ימים.
2. המניין בספר דברים לא מבוסס על הבאת קורבן, אלא מתחיל בראשית תקופת הקציר. לעומת זאת בספר ויקרא מצוות ספירת העומר מחוברת להבאת "עמר התנופה". בנוסף לכך, הצורך להתחיל "ממחרת השבת" נאמר באופן מיוחד רק בספר ויקרא.

3. המטרה המוצהרת של הספירה בספר דברים באופן פשוט היא להגיע לחג השבועות. בספר ויקרא, המטרה היא באופן פשוט כדי להקריב מנחה חדשה בתום הספירה.

4. בספר דברים אין צורך בשבועות שלמים, תמימים.

ישנן שלוש אפשרויות עקרוניות להסביר שינויים אלו:

אפשרות ראשונה היא לומר ששני המקורות משלימים זה את זה לכדי מצווה אחת. לפי גישה זו, קביעת הזמן של "מִהַחֵל חֶרְמֵשׁ בְּקֶמֶה" של ספר דברים מקבילה לתיאור הזמן "מִמִּקְרַת הַשָּׁבֹת" של ספר ויקרא. כיוצא בזה יש למנות את שבע השבועות של ספר דברים על ידי ספירת הימים כנזכר בספר ויקרא.

אפשרות השנייה היא לומר שיש כאן שני מצוות עצמאיות הנבדלות אחת מהשנייה. ישנה מצווה לספור חמישים ימים, על ידי מניין שבעה שבועות, שמוביל להקרבת מנחה חדשה. ובנוסף ישנה מצווה לספור שבעה שבועות מתחילת תקופת הקציר, ספירה שמביאה אותנו לחג שבועות. כמובן שיש צורך לסייג את הדברים כי שבועות הוא השיא של שני הספירות. לכן גם אם נאמר כי יש כאן שתי מצוות, הן מתרחשות בו זמנית.

האפשרות השלישית היא לומר שזוהי מצווה אחת המופיעה בשני רבדים. הרובד הראשון הוא ספירת הימים בשבעה שבועות (דבר שעושה את השבועות ל"תמימות" ושלמות) שמוביל אותנו להקריב "מנחה חדשה" בחג שבועות. הרובד השני הוא ספירת השבועות שמובילה אותנו לחג שבועות. זוהי כמובן שיטה הממוצעת בין שתי האפשרויות שהזכרנו.

ב. "למימני יומי ולמימני שבועי"

הסוגיה המרכזית הדנה בהלכות ספירת העומר נמצאת במסכת מנחות (סו, א). לקראת סוף הסוגיה, מובאים דברי אב"י: "מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי". לדעת אב"י, מצווה למנות ימים ומצווה למנות שבועות. ניתן להבין את דבריו בשני אופנים: אופן אחד, שבמסגרת חיוב הספירה יש צורך גם במניין ימים וגם במניין שבועות; והאופן השני, שישנן שתי מצוות שונות: לספור ימים ולספור שבועות. לאחר המימרא של אב"י, הגמרא מביאה עדות על תלמידי רב אשי שמנו ימים ומנו שבועות. אך הסוגיה מסתיימת בדברי אמרימר שמנה ימים ולא מנה שבועות מפני

ש"זכר למקדש הוא", דהיינו שספירת העומר בתקופה שאחרי החורבן היא רק זכר לנעשה בבית המקדש.¹

רש"י שם מסביר את שיטת אמימר: בימים אלו אין חובה לספור כיוון שאין קורבן העומר, והספירה היא רק מדרבנן זכר למקדש, לכן די במניין ימים בלבד. להבנת ראשונים רבים, דברי אמימר הם מסקנת הסוגיה. לכן הם פסקו שכעת שאין המקדש קיים, ספירת העומר מקבלת תוקף של דרבנן בלבד. אנו מונים את ספירת העומר כזכר למצווה שבזמן המקדש כפי שמנענעים לולב בגבולין כל שבעה, וכדרך שאוכלים "כורך" בליל הסדר. באופן עקרוני כל מצווה שאנו מקיימים זכר למקדש תוקפה מדרבנן בלבד.

קיים קושי בהבנה פשוטה זו של רש"י בדברי אמימר. גם אם לשיטתו מצוות ספירת העומר בזה"ז היא רק זכר למקדש, מדוע למנות ימים בלבד ולא שבועות? וכי לא עדיף למנות גם שבועות וגם ימים כדרך שנעשה בזמן המקדש?

ג. שיטת רבינו ירוחם

למרות שראשונים רבים הבינו שיש כאן מצווה אחת, רבינו ירוחם הציע שיטה מעניינת ומיוחדת לפרש את הפערים בין הנאמר בספר ויקרא ובין הנאמר בספר דברים:

מברכין אקב"ו על ספירת העומר. ותמה הוא שהיה לו לומר על ספירת הימים. כי ספירת העומר אינו שום דבר. והיה לו לומר על ספירה לעומר או על ספירת הימים. ועוד למה אין מברכין ב' ברכות אחת לימים ואחת לשבועות? שהרי ב' מצות הן... ועוד איך אנו סומכין היום י"ד יום שהם ב' שבועות והיום כ"א יום שהם שלשה שבועות, והיה לנו לומר היום י"ד יום, והיום ב' שבועות. אבל מה לנו לומר שהן ב' שבועות, וכי אין אנו יודעין שי"ד יום הן ב' שבועות?

ונראה לך משום דכתיב ז' שבועות תספור לך וגו'. וכתוב נמי מיום הביאכם את עומר וגו' ז' שבתות תמימות תהיין. נמצא שלא נכתבה ספירת שבועות כי אם גבי העומר, אבל ספירת הימים לא כתיב גבי עומר. נמצא דספירת הימים הוא מן התורה אפילו

1 אין חובה לומר שהמילים "זכר למקדש" אכן נאמרו מפיו של אמימר, יתכן שהגמרא היא זו שפירשה כך את דבריו.

בזמן הזה, וספירת השבועות בזמן דאיכא עומר. והיו מברכין זה על זה (ר"ל על שתי הספירות) בזמן שבית המקדש קיים...

ובזמן הזה אנו סופרים לשבועות זכר למקדש. ובדבר שהוא זכר למקדש לבד אין מברכין עליו... לכך אנו אומרים שהם כך וכך שבועות, שאין זו ספירה ממש. ואלו היינו סופרים ממש כמו שהיו עושין בזמן העומר היה נראה שהברכה חוזרת אף אספירת שבועות. ולכך אמרו במנחות: אמר אביי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי. ר"ל יומי מן התורה. ואמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא. פירוש ספירת השבועות אינה אלא זכר למקדש, ולכך לא היה מונה שבועות עם ברכת הימים. אבל אין לפרש ששניהם זכר למקדש, דא"כ למה מונה מן השבועות.

אם כן רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה ה, ד) מציע שאלו הן שתי מצוות שונות כאפשרות השנייה שהצענו לעיל:

1. לספור חמישים יום כדי להגיע לחג השבועות. מצווה זו נפרדת מהחייב להביא את מנחת העומר, ולכן עומדת בתוקפה גם היום.
2. לספור שבעה שבועות המתחילים בהבאת קורבן העומר, ומצווה זו בטלה כיום.

רבינו ירוחם טוען שבזמן המקדש, לא רק שהיו שתי ספירות שונות שהתקיימו בו זמנית, אלא היו אז גם שתי ברכות שנאמרו, ברכה אחת לכל ספירה.

רבינו ירוחם מתרץ אמנם קושי אחד אך דבריו מעלים קושי אחר. לפי שיטה זו, מובנת פסיקת אמימר וסברתו. אמימר מנה ימים בלבד שכן זוהי המצווה השייכת תמיד גם בהעדר מקדש, אך לא מנה שבועות שכן אין בימינו מצווה זו שהיא תלויה בקרבן העומר במקדש.

אך לכאורה קשה על רבינו ירוחם, שהרי ההבחנה הפשוטה בין הנאמר בספר ויקרא לבין נאמר בספר דברים מובילה אותנו למסקנה הפוכה. לכאורה קל יותר לומר שספירת הימים תלויה בקיום בית המקדש, שהרי ספירת הימים נאמרת רק בהקשר של קורבן העומר; לעומת זאת, חיוב ספירת השבועות, המובא בספר דברים, יעמוד בכל תוקפו היום, שהרי חיוב זה נאמר בפרשה עצמאית, המנותקת מהחייב להביא קורבן.

ד. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם מחזיק בשיטה שמצוות ספירת העומר גם בזמן הזה היא חיוב דאורייתא. נוח היה, לו יכולנו לפרש את שיטתו כעין דעת רבינו ירוחם, אלא שהוא מביא הסבר כגון זה בספר המצוות (עשה קסא) ודוחה אותו:

ואל יטעך אמרם (מנחות ס, א) "מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי" ותחשוב שהן שתי מצוות. כי כל חלק וחלק מחלקי אי זה מצוה שיהיו לה חלקים, מצוה לעשות החלק ההוא ממנה. ואמנם היו שתי מצוות אילו אמרו מנין הימים מצוה ומנין השבועות מצוה. וזה מה שלא ייעלם למי שיטעם הדבור. כי אתה כשתאמר חובה לעשות כך וכך הנה לא יתחייב מזה המאמר שהפעולה ההיא מצוה בפני עצמה.

והראיה הברורה על זה היותנו מונים השבועות גם כן בכל לילה, באמרנו שהם כך וכך שבועות וכך וכך ימים. ואילו היו השבועות מצוה בפני עצמה, לא היינו מסדרין מניינם כי אם בלילי השבועות לבד, והיינו אומרים שתי ברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת ימי העומר ועל ספירת שבועי העומר. ואין הדבר כן, אבל המצווה היא ספירת העומר ימיו ושבועותיו כמו שתקנו.

הרמב"ם אומר שיתכן ויטעה מאן דהוא בדברי אביי "מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי" ויחשוב שבאמת יש שתי מצוות נפרדות. והוא שולל את האפשרות להסביר כך את הדברים בטענה שלו היה מדובר בשתי מצוות, היו שתי ברכות: "על ספירת העומר" ו"על ספירת שבועי בעומר". דבר שבפועל לא קיים. לא זו בלבד שהרמב"ם דוחה את גישת "שתי המצוות", הוא אף מציג את שני מרכיבי המצווה (ימים ושבועות) כעיקריים לספירה. בספר המצוות (שם) הוא מציג את המצווה בזו הלשון:

שצוינו לספור מקצירת העומר תשעה וארבעים יום, והוא אמרו יתעלה: "וּסְפַרְתֶּם לְכֶם מִמִּקְרַת הַשַּׁבָּת" (ויקרא כג, טז). ודע כי כמו שנתחייבו בית דין למנות שנות יובל שנה שנה ושמיטה שמיטה כמו שביארנו במה שקדם, כך חייב כל אחד ואחד ממנו למנות ימי העומר יום יום ושבוע שבוע, שהוא אמר "תִּסְפְּרוּ חֲמֵשִׁים יוֹם" ואמר "שִׁבְעָה שְׁבוּעוֹת תִּסְפֹּר לָךְ" (דברים טז, ט).

כך משמע בבירור אף מדבריו במשנה תורה. במניין המצוות בתחילת ספר העבודה הוא מציג את המצווה כחייב "לספור כל איש ואיש שבעה שבועות מיום הקרבת העומר". וכן בהמשך הספר, בהל' תמידין ומוספין (ז, יט), הרמב"ם פוסק ש"מצוה למנות הימים עם השבועות".

עולה בבירור שלדעת הרמב"ם ספירת הימים וספירת השבועות הן מרכיבים של מצווה אחת. יש להבין אם כן כיצד מסביר הרמב"ם את היות המצווה מדאורייתא למרות שאין כיום את קרבן העומר, והרי לכאורה נראה שאין מקום למצווה זו במנותק מקרבן העומר. יש למצוא אם כן הסבר נוסף מעבר להסברו של ר' ירוחם בהסברת הפסוקים בספר ויקרא ובספר דברים.

ה. מצווה מכוונת מקדש ומצווה תלוית מקדש

באופן כללי אנו מחלקים את המצוות לקטגוריות שונות: מצוות עשה לעומת מצוות לא תעשה, מצוות שבין אדם למקום לעומת מצוות שבין אדם לחברו, מצוות התלויות בארץ לעומת מצוות שאינן תלויות בארץ. אחת החלוקות היא, בלשון ספר החינוך, מצווה הנוהגת בכל זמן או מצווה הנוהגת בזמן הבית. המונח שהגמרא משתמשת בו בדרך כלל הוא: בזמן שבית המקדש קיים, לעומת בזמן שבית המקדש אינו קיים.

למרות זאת ישנן מספר מצוות שמקושרות לעבודת המקדש ועומדות בתוקפן בכל זמן. דוגמה לדבר מצוות מורא מקדש. התורה (ויקרא יט, ל; כו, ב) מצווה אותנו: "אֵת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקְדָּשֵׁי תִירְאוּ." היינו מצפים שמצווה זו לא תנהג היום מדאורייתא, אך הרמב"ם בהלכות בית הבחירה בפרק ז מביא את הלכות מורא מקדש, ופוסק בהלכה זו שמצוות אלו נוהגים גם כיום, על אף העובדה שבית המקדש עומד בחורבנו. גם הראב"ד, שחולק על קביעת רמב"ם שקדושת המקדש עדיין קיימת (שם ו, יד) אינו משיג עליו. דבר המראה שאף הראב"ד מודה שהמצוות מורא מקדש עומדת בתוקפה.

יש מצווה נוספת שקשורה לעבודת המקדש באופן בסיסי, ואנו מצוויים בה ללא קשר לקיום המקדש בפועל. בספר המצוות (עשה ה), הרמב"ם מצטט את המכילתא והספרי על הפסוק "אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתוֹ תַעֲבֹד" (דברים ו יג). ומביא עוד ממדרש אחר: "עובדהו בתורתו ועובדהו במקדשו" (מדרש הגדול) "כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו כמו שבאר שלמה עליו השלום (מלכ"א ח, דהיי"ב ו). בפועל ישנן גם הלכות רבות המקשרות בין תפילה לבית המקדש כדוגמת כיוון התפילה, ונטילת ידים לפנייה. גם כאן קיים החילוק הנ"ל; תפילה הוא מצווה "מכוונת מקדש" אך אינה "תלוית מקדש". ורואים אנו שמצוות המכוונות למקדש ממשיכות להיות מחויבות מדאורייתא כיוון שעל כל פנים אינן תלויות מקדש!

ו. ספירת העומר – "מיום הביאכם"

כאשר אנו חוזרים ומתבוננים בפרשיה שבספר ויקרא בה מופיע הציווי על ספירת העומר, ניתן לשים לב שאין אנו מצוויים להתחיל את הספירה מפעולת הבאת קורבן העומר אלא מהיום שבו הביאו את המנחה. במילים אחרות, אפשר להבין את הפסוק כאומר לנו מתי המצווה מתחילה (יום הבאת קורבן העומר) בלי לעגן ולקשור את

הספירה להבאת הקורבן בפועל. באופן זה, אנו קושרים את ספירת העומר לבית המקדש (מכיוון שהספירה מתחילה מהתאריך שבו קורבן מסוים מובא לבית המקדש, ומסתיימת כאשר קורבן אחר מובא לבית המקדש). למרות זאת, אפילו אם אין אנו מביאים את הקורבנות, אנו עדיין מחויבים לספור. ראייה אפשרית להבנה זו היא העובדה שמתחילים את ספירת העומר לפני הקרבת קורבן העומר. אנו מתחילים לספור בלילה הראשון של חול המועד, אך בפועל מקריבים את קורבן העומר בבוקר שלמחרת. מסתבר אם כן שהיא אינה תלויה בקרבן שעדיין לא הוקרב.

באופן זה ניתן להבין את ספירת העומר כמצווה מכוונת מקדש שאינה תלויה בקיום המקדש. זו הסיבה שהרמב"ם מחשיב את מצווה זו כדאורייתא בימינו, למרות שאין לנו לא מקדש ולא קורבן העומר. כמו כן זו הסיבה שמצווה זו מוזכרת בהלכות תמידין ומוספין, לא משום שהיא תלויה במקדש אלא משום שיש בה בחינה של עבודה שקשורה למקדש, ומהווה באיזו מידה חלק מכלל הקורבנות הנובעים מהזמן, שהוא הנושא הכללי של הלכות תמידין ומוספין.

ז. "לעמוד לשרת"

מדוע לכתחילה יש לעמוד בזמן ספירת העומר, אך אם ספר מיושב יצא ידי חובה? ידועה דרשת חז"ל (מדרש הגדול דברים ראה טז, ופסיקתא זוטרתא פרשת אמור) שדרשו על הפסוק בדברים "מִהַחֵל חֲרָמֵשׁ בְּקָמָה תַחֵל לְסַפֵּר שִׁבְעָה שָׁבָעוֹת" ודרשו: "אל תקרא בקמה אלא בקומה" מכאן שיש לספור בעמידה. זו היא כמובן אסמכתא, על כל פנים באופן מעניין הלכה זו חלה גם לגבי תפילה; באופן אידיאלי יש לאומרה מעומד, אך יצא ידי חובתו אם התפלל מיושב.

המשנה במסכת זבחים (ב, א) מביאה שכל עבודה הנעשית במקדש מיושב - פסולה ופוסלת את הקורבן. הגמרא (שם כג, ב) מביאה את המקור להלכה זו, הנובעת משני המקרים שבו הפועל ע.מ.ד מופיע בפסוקים הנזכרים לקמן בספר דברים (יח ה-ז):

כִּי בּוֹ בָחַר ה' אֱלֹהֶיךָ מִכָּל שְׁבִטֶיךָ לְעַמֵּד לְשֵׁרֵת בְּשֵׁם ה' הוּא וּבָנָיו כָּל הַיָּמִים. וְכִי יָבֹא הַלְוִי מֵאֶחָד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׁם, וּבָא בְּכָל אֶתְנֵן נִפְשׁוֹ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'. וְשֵׁרֵת, בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל אֶחָד הַלְוִיִּם הַעֲמִידִים שָׁם לִפְנֵי ה'.

מסבירה הגמרא (שם):

יושב מנלן? אמר רבא אמר רב נחמן אמר קרא: (דברים יח, ה) "לעמוד לשרת" לעמידה בחרתיו ולא לישיבה. ת"ר: "לעמוד לשרת" מצוה, כשהוא אומר (דברים יח, ז) "העומדים" שנה עליו הכתוב לעכב.

הגמרא מסבירה שהתורה הזכירה בפעם הראשונה שלויים עומדים בזמן עבודתם, כדי לומר שכך הוא אופן עבודתם האידיאלי. התורה חוזרת על הפועל ע.מ.ד כדי לומר לנו שאין זה רק האופן האידיאלי של עבודתם, אלא זהו חלק בלי נפרד ומעכב של העבודה, שבלא עמידה - העבודה פסולה.

אם נעמיק בכתובים נראה שיש הבדל בהקשר הפסוקים. בפסוק הראשון, מוזכר רק "לשרת" באופן כללי. לעומת זאת בפסוק השני, שבו לומדים על פסול היושב, נאמר "העומדים שם".

ברצוני להציע שישנם שתי עניינים בעמידה בזמן עשיית עבודה במקדש: "מורא שמים" ו"מורא מקדש". שני אלמנטים אלו מתחברים יחד בזמן עשיית עבודה במקדש. כאשר עושים עבודה שהינה "מכוונת מקדש" אך מתבצעת מחוצה לו, רק הראשון רלוונטי. לכן בכל עבודה "מכוונת מקדש" שאינה "תלוית מקדש", יישאר רק החיוב הנובע מהפסוק הראשון - שמשאיר אותנו עם מצווה לעמוד, אך אינו לעיכובא ויוצא ידי חובה אם ישב. לכן הרמב"ם פסק שספירת העומר, כדוגמת תפילה, צריכה להיעשות בעמידה ("לעמד לשרת"), אך אם עשה אותה בישיבה - יצא ידי חובה (בעקבות חוסר הצורך ב"העומדים שם" - אין צורך לקיים את המצווה "שם").

ח. יהי רצון

עוד הערה לסיום. בסוף תפילת שמונה עשרה אנו אומרים "יהי רצון מלפניך... שתבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך". אמירה זו נובעת כמובן מהיות התפילה סוג של "עבודת מקדש". ישנה רק מצווה אחת נוספת, בה אנו מוספים אמירה דומה. אחרי קיום מצוות ספירת העומר בכל יום אנו מוסיפים בדומה: "הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו אמן". לאור האמור לעיל מובן מאוד ההקשר והחיבור בין שתי המצוות, שכן שתיהן מצוות המכוונות מקדש למרות שאינן תלויות במקדש.